

Till: Justitiedepartementet

Diarienummer: Ju2024/02261

Remissyttrande från: TRIS – tjejers rätt i samhället

Datum och ort: 2025-03-06, Uppsala

TRIS yttrande över remiss om Förbud mot äktenskap mellan kusiner och vissa andra nära släktingar Ds 2024:20

TRIS – tjejers rätt i samhället grundades 2002 och verkar för ett samhälle där ingen ska begränsas av hedersnormer eller förtryck. Vi arbetar för att stärka individers handlingsutrymme och rätt till självbestämmande genom förebyggande insatser, utbildning och metodutveckling. Med särskilt fokus på barn, unga och personer med intellektuell funktionsnedsättning, erbjuder vi kunskap och stöd för att fler ska kunna forma sin egen framtid på sina egna villkor, oavsett kön, bakgrund eller livssituation.

TRIS samlade bedömning

TRIS delar utredningens uppfattning att lagstiftningen behöver skärpas för att förhindra hedersrelaterat våld och förtryck och att regleringen av äktenskapshinder bör ses över. TRIS ställer sig positiv till promemorians förslag och bedömer att genomförandet sannolikt skulle minska utsattheten för kvinnor och barn som drabbas av hedersrelaterat våld och förtryck i Sverige. Eftersom flickor och kvinnor utsätts för detta våld just på grund av sitt kön, är det också en viktig jämställdhetsfråga för att motverka det.

Vi vill särskilt lyfta att kvinnor med intellektuell funktionsnedsättning är en särskilt utsatt grupp när det gäller kusinäktenskap. Vår erfarenhet visar att dessa kvinnor ofta saknar möjligheter att fatta informerade beslut om sitt liv och sin framtid och är starkt beroende av sina familjenätverk, vilket gör det ännu svårare att bryta sig loss.

Vi vill också betona att kusinäktenskap ofta beslutas redan när kusiner är barn, vilket påverkar individens hela uppväxt. Vi har flera exempel på att flickor tidigt får veta att de är tilltänkta för en kusin, och deras liv präglas av en förstärkt kontroll och strikta regler kring uppförande, oskuld och lydnad – ofta mer omfattande än det som redan förekommer inom hederskontext. Kusinäktenskap blir därmed ingripande med begränsande livsvillkor långt innan flickorna ens förstår varför.

TRIS har också sett att flickor som är tilltänkta att gifta sig med sin kusin kan vara särskilt utsatta för sexuellt våld av sin framtida make. Då familjen redan ser kusinen som hennes blivande man, kan gränserna för vad som anses acceptabelt suddas ut, och övergrepp kan normaliseras eller ignoreras. Många flickor vågar inte berätta om sexuellt våld eftersom familjen antingen ser mellan fingrarna eller anser att kusinen har rätt till hennes kropp redan innan äktenskapet ingåtts. Detta skapar en total maktförskjutning där flickan saknar skydd och inte har någon att vända sig till utan risk för repressalier.

TRIS

TJEJERS RÄTT I SAMHÄLLET

Förbud mot kusinäktenskap

TRIS anser att det finns starka skäl att införa ett förbud mot kusinäktenskap, särskilt med tanke på den ökade risken för hedersvåld om en kvinna försöker lämna ett sådant äktenskap. Vår samlade erfarenhet visar att kvinnor inte bara riskerar att utsättas av sin make och hans familj, utan även av sin egen familj och dess nätverk. Vi har också sett att kvinnor ofta stannar längre i ett kusinäktenskap i hopp om att deras familj ska skydda dem – en förhoppning som i praktiken ofta visar sig vara falsk.

I familjer präglade av hedersrelaterat våld och förtryck, där makens familj också är kvinnans egen, innebär en separation en mycket hög risk för social och ekonomisk isolering. Genom att begränsa möjligheten till dessa äktenskap kan lagstiftningen bidra till att stärka individens självbestämmande och minska risken för livslång utsatthet.

Övriga synpunkter på promemorians förslag

Äktenskap mellan andra nära släktingar

- TRIS tillstyrker förslaget att äktenskap inte ska kunna ingås mellan personer där den ena är släkt i rätt nedstigande led med den andras syskon, med hänvisning till ovanstående resonemang.

Äktenskap mellan halvsyskon

- TRIS tillstyrker förslaget att ta bort dispensmöjligheten för äktenskap mellan halvsyskon, och hänvisar till ovanstående resonemang.

Förbud mot erkännande av utländska äktenskap mellan kusiner och mellan syskon och syskons avkomlingar

- TRIS tillstyrker förslaget att förbjuda erkännande av utländska äktenskap mellan kusiner och mellan syskon och syskons avkomlingar oavsett om det vid tidpunkten för äktenskapets ingående fanns hinder enligt svensk lag.

Undantag från erkännandeförbudet vid synnerliga skäl

- TRIS avstyrker förslaget att undantag från erkännandeförbudet ska kunna tillämpas vid synnerliga skäl. Vi anser att ett erkännandeförbud av kusinäktenskap ska gälla utan undantag. Sverige bör ta tydligt avstånd från kusinäktenskap för att skydda dem som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck.

Kompletterande insatser

TRIS vill påpeka att ett förbud kan få begränsad effekt om det inte kombineras med andra åtgärder. För att kvinnor och unga flickor ska kunna stå emot påtvingade kusinäktenskap och ha möjlighet att lämna dessa relationer krävs:

- Omfattande utbildnings- och informationsinsatser riktade till personal inom skola, vård och omsorg.
 - Ökad samverkan mellan skola, hälso- och sjukvård, socialtjänst och polis för att bättre kunna identifiera och ingripa mot hedersrelaterat våld och förtryck.
-

TRIS

TJEJERS RÄTT I SAMHÄLLET

- Tydligare samverkan mellan socialtjänst och polis vid riskbedömningar i ärenden som rör hedersrelaterat våld.
- Stärkt stöd och skydd för individer som försöker stå emot eller lämna ett kusinäktenskap. Detta inkluderar boendelösningar, ekonomiskt stöd och psykosocialt stöd för att orka stå emot tryck från den egna familjen och släkten.
- Långsiktig säkerhetsplanering för att skydda personer som löper hög risk att utsättas för våld och hot efter att ha brutit ett kusinäktenskap.

Att upplösa ett kusinäktenskap innebär ofta att den enskilda utsätts för starkt socialt och psykiskt tryck, hot och våld – inte bara från maken och hans familj utan även från den egna släkten och nätverket. Därför är det avgörande att ett förbud kombineras med insatser som ger kvinnor verktyg, skydd och stöd för att kunna bryta sig loss utan att riskera sin säkerhet och framtid.

Kusinäktenskap som ett sätt att korrigera normöverträdelser

Precis som barnäktenskap och tvångsäktenskap kan vara ett svar på en handling som skadat familjens heder, används kusinäktenskap för att förebygga och återställa familjens rykte.

TRIS ser i sitt arbete att otillåtna relationer ofta utgör en utlösande faktor för att unga flickor och pojkar tvingas gifta sig med sina kusiner. När en relation utanför familjens godkännande upptäcks kan föräldrarna snabbt arrangera ett äktenskap med en kusin för att visa omgivningen att familjen återställt ordningen och säkerställt att inga fler normbrott sker. I dessa fall fungerar kusinäktenskap som en form av kollektiv bestraffning, där även syskon och andra släktingar kan dras in och tvingas in i äktenskap för att förebygga att även de ska agera på ett sätt som hotar familjens rykte.

TRIS ser också att kusinäktenskap kan vara en strategi där ungdomar själva ser äktenskap som en väg ut ur en ohållbar situation. I vissa fall har kusiner inlett en relation med varandra i hopp om att slippa tvingas in i äktenskap, bara för att senare upptäcka att det leder till ytterligare begränsningar och förväntningar. Det förekommer även att ett uppdagat normbrott inom släkten leder till att andra familjemedlemmar bestraffas genom påtvingade kusinäktenskap, exempelvis genom att syskon eller kusiner till den som brutit mot normerna måste gifta sig med varandra för att bevara släktens sammanhållning.

En annan företeelse som TRIS har noterat är att äktenskap kan villkoras med att en syster eller annan kvinnlig släkting till bruden ska giftas bort inom samma släkt eller till en annan familj som en del av överenskommelsen. Detta skapar ytterligare inlåsningseffekter, där ett äktenskap påverkar möjligheterna att lämna en relation – om en part försöker ta sig ur äktenskapet, kan det få konsekvenser för andra familjemedlemmar som blivit en del av uppgörelsen.

Dessa mekanismer visar att kusinäktenskap är en del av ett större system av familjekontroll och sociala sanktioner. Äktenskapsarrangemangen är komplexa, sammanlänkade och fungerar som strategi för att bevara släktens rykte på bekostnad av individens frihet och självbestämmande.

TRIS

TJEJERS RÄTT I SAMHÄLLET

Särskilt utsatta grupper

HBQI-personer

HBQI-personer i en hederskontext är särskilt utsatta för kusiäktenskap, som ofta används som ett verktyg för att kontrollera och dölja deras identitet. Unga som misstänks vara homosexuella, bisexuella eller transpersoner riskerar att tvingas gifta sig med en kusin för att upprätthålla familjens heder och säkerställa att de lever enligt traditionella normer kring kön och sexualitet. TRIS har erfarenhet av att kusiäktenskap ibland ingås genom ömsesidig överenskommelse mellan två kusiner, utan att övriga släktmedlemmar känner till den egentliga anledningen. I dessa fall kan en homosexuell kusin gifta sig med en heterosexuell kusin, där båda lever separata dubbelliv utanför äktenskapet. På så sätt försöker unga kvinnor och män hitta strategier för att leva mer fritt, samtidigt som de skyddar sig från tvång, hot och våld från familjen.

Denna strategi innebär dock stora risker, särskilt om en av parterna vid något tillfälle vill lämna överenskommelsen. Att lämna ett kusiäktenskap innebär för en HBQI-person ofta en dubbel bestraffning – både för att de bryter äktenskapet och för att deras sanna identitet kan avslöjas och ses som skamlig. Om en av parterna avslutar relationen riskerar den andra att bli avslöjad och därmed utsättas för allvarliga repressalier från familjen och släkten. Dessutom innebär ett sådant arrangemang ofta långsiktig inlåsning, där individen förblir i ett äktenskap de själva saknar möjlighet att bryta sig ur utan att riskera sitt liv och sin säkerhet.

TRIS ser även att transpersoner och icke-binära kan tvingas in i kusiäktenskap för att "korrigeras" och säkerställa att de lever i enlighet med sitt biologiska kön. Äktenskapet blir då en del av familjens kontrollmekanismer för att tvinga individen att anpassa sig till de könsnormer och roller som anses acceptabla.

Kusiäktenskap i hederskontext begränsar alltså inte bara individens frihet, utan tvingar också många HBQI-personer att leva under extremt osäkra och riskfyllda förhållanden. Detta visar att dessa äktenskap inte handlar om individuella val, utan om en överlevnadsstrategi i en kontext av förtryck.

Individer med intellektuell funktionsnedsättning (IF)

Personer med IF är särskilt sårbara för kusiäktenskap då de ofta inte har möjlighet att fatta egna beslut och är helt beroende av sin familj. Kusiäktenskap för denna grupp beslutas ofta redan i barndomen och individen växer upp utan insikt om att ett annat liv är möjligt.

Flickor med IF fostras tidigt in i en underordnad roll och saknar ofta förståelse för vad äktenskapet innebär. Män med IF tvingas ofta in i äktenskap för att familjen ska behålla kontrollen över individen och dennes eventuella ekonomiska resurser.

Vidare ser vi att kusiäktenskap används som ett verktyg för att ordna uppehållstillstånd för släktingar som bor utomlands. Det är vanligt att flickor och unga kvinnor tvingas gifta sig med en kusin från familjens ursprungsland, där äktenskapet inte bara fyller en hedersfunktion utan även fungerar som en strategi för familjen att hjälpa en anhörig att få laglig rätt att bosätta sig i Sverige.

TRIS

TJEJERS RÄTT I SAMHÄLLET

Personer med intellektuell funktionsnedsättning (IF) är särskilt utsatta i dessa sammanhang då de ofta saknar förmåga att förstå vad ett äktenskap innebär och vilka rättsliga och sociala konsekvenser det får. TRIS har sett upprepade fall där personer med IF vilseleds in i äktenskap, antingen för att uppfylla familjens hedersnormer eller för att möjliggöra uppehållstillstånd för en släkting. Dessa individer har ofta svårt att göra motstånd och saknar stöd att hävda sin rätt, vilket gör dem särskilt sårbara för tvång, exploatering och livslång inlåsning i en relation de själva aldrig har valt.

Förbudet mot kusinäktenskap måste därför kombineras med särskilt anpassade stödinsatser, där dessa särskilt utsatta grupper erkänns och skyddas.

Unga mäns utsatthet i kusinäktenskap

TRIS ser att även unga män är utsatta för starka påtryckningar när det gäller kusinäktenskap, om än på ett annat sätt än unga kvinnor. Unga män övertalas eller känslomässigt utpressas att gifta sig med en kusin som bor utomlands, med syftet att möjliggöra kusinens uppehållstillstånd och framtid i Sverige. De berättar om hur de tvingas göra avkall på sina egna mål och drömmar för att respektera familjens beslut, samtidigt som de känner en genuin vilja att hjälpa sin kusin.

Dessa unga män har ofta egna relationer som de fortsätter att ha även efter att kusinäktenskapet ingåtts. Den unga kvinnan som kommer till Sverige som maka vet oftast ingenting om detta, utan möts av en man som i hennes värld inte älskar henne och inte vill vara med henne. Äktenskapet "fullbordas" inte och får istället karaktären av en vänskapsrelation, där mannen inte ser det som en faktisk relation utan som en skyldighet gentemot sin familj.

Denna situation skapar enorma påtryckningar på den unga kvinnan, som förväntas bli gravid för att bekräfta äktenskapet och tysta släktens misstankar. De kvinnor som inte blir gravida stigmatiseras, skuldbeläggs och mår fruktansvärt dåligt, då de känner sig ensamma, övergivna och misslyckade i sin roll som maka.

För att undvika rykten om att kvinnan är infertil eller att äktenskapet inte är "äkta", vittnar vissa unga män om att de tvingas inleda en sexuell relation med sin hustru trots att de inte har några känslor för henne. Detta leder i sin tur till att barn föds i dessa äktenskap, trots att relationen aldrig var tänkt att vara romantisk eller långsiktig.

Dessa unga män befinner sig i ett moment 22, där de å ena sidan vill hjälpa sin kusin men å andra sidan inte vill leva i en relation de aldrig valt. Samtidigt drabbas kvinnorna av djup psykisk ohälsa, då de ensamma bär skammen och konsekvenserna av en situation de aldrig hade insyn i.

Reflektion kring frågan om erkännande av utländska kusinäktenskap

En central fråga i lagförslaget är huruvida utländska kusinäktenskap ska erkännas i Sverige och vilka konsekvenser ett erkännandeförbud kan få, särskilt för kvinnor och barn. Ett argument mot ett förbud är att de individer som redan är gifta vid ankomsten till Sverige riskerar att stå utan det juridiska skydd som ett erkänt äktenskap kan innebära, exempelvis avseende arvsrätt, ekonomiskt underhåll och vårdnadsfrågor.

Samtidigt behöver detta argument vägas mot lagstiftningens syfte, som är att motverka hedersrelaterat våld och förtryck. Att erkänna kusinäktenskap kan i praktiken innebära att svensk

TRIS

TJEJERS RÄTT I SAMHÄLLET

rätt legitimerar äktenskapsformer där det finns en ökad risk för tvång, social kontroll och begränsningar av individens frihet. Även om det finns kusinäktenskap som ingåtts utan tvång, är det svårt att bortse från att denna äktenskapsform ofta är en del av strukturer där påtryckningar, familjens inflytande och könsnormer spelar en avgörande roll.

Det är också relevant att belysa vilken signal ett erkännande av utländska kusinäktenskap skulle sända. Lagstiftning har inte enbart en praktisk funktion utan även en normativ betydelse där lagen speglar vilka värderingar samhället vill upprätthålla. Genom att inte erkänna kusinäktenskap markerar lagstiftningen att äktenskap mellan nära släktingar inte är en önskvärd norm i Sverige, vilket kan vara en viktig del i att förebygga framtida tvångsäktenskap och stärka individens rätt till självbestämmande.

Ett ytterligare perspektiv är hur ett erkännandeförbud kan påverka de kvinnor och barn som redan lever i dessa äktenskap. Om lagstiftningen innebär att de juridiska rättigheter som följer av äktenskapet upphör vid ankomst till Sverige, måste det säkerställas att dessa individer inte lämnas utan skydd. En lösning kan vara att stärka alternativa rättigheter kopplade till ekonomiskt stöd, arvsrätt och vårdnadsfrågor, utan att det sker genom erkännande av själva äktenskapet. På så sätt kan både lagens skyddande funktion och samhällets tydliga avståndstagande från kusinäktenskap upprätthållas.

Denna fråga behöver således belysas noggrant i den fortsatta lagstiftningsprocessen, för att säkerställa att åtgärderna mot hedersrelaterat våld och förtryck är effektiva, samtidigt som de individer som berörs inte hamnar i en än mer utsatt situation.

Reflektion kring stigma och skam i relation till erkännandeförbud

Frågan om stigma och skam för individer som lever i kusinäktenskap, samt för deras barn, är viktig att belysa. Det går inte att bortse från att lagstiftning kan påverka hur individer och grupper uppfattas i samhället och vilka känslor det kan väcka. Samtidigt kan stigmatisering i sig inte utgöra ett bärande argument för att erkänna utländska kusinäktenskap, eftersom lagstiftningens främsta syfte är att skydda individens frihet och självbestämmande, snarare än att bekräfta sociala eller kulturella normer som riskerar att begränsa detta.

Det är också relevant att reflektera över hur barn och unga själva ser på frågan. TRIS har lång erfarenhet av att möta barn och unga vars föräldrar är kusiner, och vår erfarenhet är att många barn redan idag upplever skam över sina föräldrars släktskap, särskilt när de förstår att vissa genetiska diagnoser kan ha en koppling till just kusinäktenskap. Vi ser snarare att barn behöver stöd i att reflektera över vad kusinäktenskap innebär, både i ett individuellt och samhälleligt perspektiv.

Forskning visar att barn som växer upp i familjer där föräldrarna är nära släkt kan ha en förhöjd risk för genetiska sjukdomar och funktionsnedsättningar. TRIS möter unga som själva säger att de inte vill gifta sig med en kusin, just för att de är rädda för att deras framtida barn ska drabbas av allvarliga medicinska tillstånd. Det visar att kunskap om konsekvenserna av kusinäktenskap är något som unga idag tar till sig och reflekterar över, snarare än att ett förbud i sig skapar skam eller utanförskap.

TRIS

TJEJERS RÄTT I SAMHÄLLET

Vidare är det viktigt att lyfta att lagstiftning inte handlar om att ogiltigförklara människors existens eller identitet, utan om att ta ställning mot en äktenskapsform som innebär en ökad risk för tvång, brist på självbestämmande och hälsorelaterade konsekvenser. Det är naturligt att vissa individer kan uppleva att deras bakgrund eller traditionella normer ifrågasätts genom en lagändring, men lagens syfte är inte att peka ut grupper eller enskilda personer, utan att värna om individers rättigheter och skydd.

Slutligen behöver frågan om stigma även sättas i relation till barnens rättigheter och välmående. Ett barnperspektiv måste utgå från barnets bästa på lång sikt, där självständighet, hälsa och frihet att själv välja sin framtida partner är centrala faktorer. Frågan är därför inte om barn kan uppleva skam kopplat till ett erkännandeförbud, utan hur vi bäst kan stötta barn i att förstå och hantera de sociala, medicinska och juridiska konsekvenserna av kusinäktenskap. Det är genom stöd, kunskap och stärkande insatser, snarare än genom fortsatt erkännande av dessa äktenskap, som vi kan bidra till att barn och unga får möjlighet att forma sin egen framtid på egna villkor.

Avslutande kommentar

TRIS möter uteslutande individer som utsätts eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck. Bland dem som söker sig till TRIS i frågor som rör äktenskap berättar en övervägande andel att de förväntas gifta sig eller redan är gifta med en kusin eller en annan nära släkting. Utifrån detta drar TRIS slutsatsen att kusinäktenskap är mycket vanligt inom en hederskontext och en central mekanism i upprätthållandet av hedersnormer.

TRIS kan inte uttala sig om kusinäktenskap där individer helt fritt och utan påverkan från hedersnormer har valt varandra som livspartner. Däremot har TRIS lång erfarenhet av att möta personer som saknar valmöjlighet och där äktenskapet är en konsekvens av familjens kontroll, påtryckningar eller direkta tvång. Individer i dessa äktenskap vittnar om stort lidande, vilket i sig är en tillräcklig etisk grund för att samhället tydligt ska ta avstånd från denna äktenskapsform.

Det kan inte bortses från att kusinäktenskap i många fall är ett uttryck för hedersrelaterat förtryck, och att individer i dessa relationer saknar möjligheten att själva avgöra om, när och med vem de vill gifta sig. Att detta inte gäller samtliga kusinäktenskap förändrar inte det faktum att de negativa konsekvenserna för de som drabbas av tvång är allvarliga och ofta livslånga.

Hedersrelaterat våld och förtryck bygger på kollektiv kontroll, där individen sällan kan berätta öppet om de faktiska omständigheterna kring sitt äktenskap. En vetenskaplig kvantifiering av hur många kusinäktenskap som ingås under hedersförtryck riskerar att blunda för de grundläggande strukturer som gör det svårt för individer att tala om sin utsatthet.

Att det finns individer som frivilligt har gift sig med en kusin, utan påverkan av hedersnormer, förändrar inte det faktum att kusinäktenskap i många fall är nära kopplade till hedersrelaterade maktstrukturer och kan leda till livslång begränsning och utsatthet, särskilt för kvinnor. Ur ett barnrätts- och jämställdhetsperspektiv är det därför motiverat att lagstiftningen tydligt tar avstånd från denna äktenskapsform.
